

NIKOS KAZANCAKIS, jedan od najznačajnijih grčkih pisaca i filozofa XX veka, rođen je 1883. na Kritu. Diplomirao je u Atini na Pravnom fakultetu, da bi potom nastavio studije u Parizu. U balkanskim ratovima borio se kao dobrovoljac grčke vojske. Posle toga počeo je da putuje po Evropi i Aziji, iz čega su nastali njegovi putopisi: *Španija, Egipat–Sinaj, Kina–Japan, Šta sam video u Rusiji, Engleska* itd. Poseban uticaj na njega imaju učenja Ničea i Bergsona, filozofije hrišćanstva, marksizma i budizma, a njegovo celokupno delo predstavlja upravo pokušaj sintetisanja tih naizgled nespojivih pogleda na svet. Godine 1927. objavljuje *Askitiki (Bogospasitelji)*, svoje najznačajnije filozofsko delo. Posle trinaest godina rada na rukopisu, 1938. objavljuje modernu verziju *Odiseje*, koja se sastoji od 33.333 stiha. Ipak, slavu stiče sa dva svoja romana, *Grk Zorba: Život i narav Aleksisa Zorbe* i *Poslednje iskušenje*, koje je izazvalo veliku sablazan i Pravoslavne i Katoličke crkve, zatim piše *Hristos ponovo razapet*, kao i autobiografsko delo *Izveštaj El Greku*. Umro je 1957. u Nemačkoj, a sahranjen je u venecijanskoj tvrđavi nadomak svog rodnog grada, Iraklion.

Biblioteka
XX vek

Urednik izdanja
Aleksandar Šurbatović

Naslov originala
Νίκος Καζαντζάκης
ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΑΛΕΞΗ ΖΟΡΜΠΑ
ΑΘΗΝΑ: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΈΛ.
ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ 1968 (6Η ΈΚΔ.)
Prvo izdanje 1946. g.

Copyright © Niki Stavrou
Copyright © ovog izdanja *Dereta*, 2022

NIKOS KAZANCAKIS

GRK ZORBA

ŽIVOT I NARAV
ALEKSISA ZORBE

Prevod sa novogrčkog
dr Vladimir Bošković

Beograd
2022
DERETA

Dugo sam želeo da napišem knjigu o životu i naravi Aleksisa Zorbe, starog radnika koga sam mnogo voleo.

Najveći životni dobrotvori bili su mi putovanja i snovi: vrlo malo ljudi, što živih, što mrtvih, pomoglo mi je u toj borbi. Ipak, ako bih želeo da izdvojim ljude koji su mi ostavili dublje tragove u duši, možda bih izdvojio trojicu ili četvoricu: Homera, Bergsona, Ničea i Zorbu.

Prvi među njima bio je za mene spokojno, svetlo oko – kao sunčev disk – koji sve obasjava spasavajućim sjajem; Bergson me je oslobodio nerešivih filozofskih nemira koji su me mučili u ranoj mladosti; Niče me je obogatio novim nemirima i naučio me da transformišem nesreću, gorčinu i neizvesnost u ponos; a Zorba me je naučio da volim život i da se ne plašim smrti.

Ako bih morao danas među svim ljudima da izaberem duhovnog vođu, gurua, kako ga zovu Indijci, „starca”, kako ga zovu kaluđeri na Svetoj gori – sigurno bih izabrao Zorbu.

Jer on je imao ono što je trebalo jednom piscu da se spase: pradedvni pogled koji se s visoka kao strela ustremi na ono što ga ishranjuje; stvaralačku naivnost, koja se svakog jutra obnavlja, kojom neprekidno vidi sve prvi put i koja čini devičanskim večne svakodnevnne elemente – vazduh, more, vatru,

ženu, hleb; sigurnost ruke, svežinu srca, hrabrost da se ruga svojoj sopstvenoj duši, kao da je u sebi imao silu jaču od duše, i najzad, divlji, gromki smeh, iz dubokog izvora, dubljeg od ljudske utrobe, koji bi u kritičnim trenucima kao oslobođenje eksplodirao iz staračkih Zorbinih grudi; eksplodirao bi i mogao je da uništi, i uništavao je, sve ograde – moral, religiju, patriotizam – koje je oko sebe podizao siroti plašljivi čovek da bi s kakvom-takvom sigurnošću proveo svoj sitni život.

Kad pomislim kakvom hranom su me tolike godine hranile knjige i profesori da bi zasitili jednu izgadnelu dušu, a kakvim lavovskim umom me je za nekoliko meseci nahranio Zorba, teško mi je da suzdržim bes i tugu. Igrom slučajnosti, moj život je protraćen uzalud; prekasno sam se bio sreo sa ovim „starcem“ i deo mene koji je još mogao da bude spasen bio je zanemarljiv. Veliki zaokret, potpuna promena života, „ekpiroza“ i „obnova“ nisu se desile. Već je bilo prekasno. I tako je Zorba, umesto da za mene postane uzvišen, obavezujući životni model, avaj, spao na to da postane književna tema kojom ću zamrljati nekoliko tabaka hartije.

Ta nesrećna privilegija pravljenja umetnosti od života često bude pogubna za duše mesojede. Jer tako, nalazeći oduška u intenzivnoj strasti, duša izlazi iz grudi i postaje lakša, njena muka prestaje, ne mora više da se bori prsa u prsa, neposrednom intervencijom u život i akciju – umesto toga, raduje se, ponosno gledajući kako njena strast odlazi u vetar i iščezava.

I ne samo da se raduje nego se i ponosi: misli da ostvaruje uzvišen čin, tobože ovekovečujući efemeran nezamenljiv trenutak – jedini u beskrajnom vremenu koji ima meso i krv. I tako Zorba, pun mesa i kostiju, svodi se u mojim rukama

na mastilo i hartiju. Bez moje želje, štaviše suprotno mojim željama, već izvesno vreme kristališe se u meni Zorbin mit. Misteriozna unutrašnja obrada je počela: u početku muzički nemir, grozničav užitak i nelagoda, kao da mi je u krv ušlo strano telo i da se moj organizam bori da ga savlada, apsorbuje i uništi. I oko tog jezgra počele su da teku reči, da ga okružuju i da ga hrane kao embrion. Očvršćavala su sećanja na očaranost, dizale se potonule radosti i gorčine, život se preraspodeljivao u lakšem vazduhu, Zorba je postajao legenda.

Još uvek nisam znao u kakav oblik da prelijem tu legendu o Zorbi: roman, pesmu, zamršenu fantastičnu pripovetku iz Hiljadu i jedne noći, ili da kratko i suvo reprodukujem razgovore koje smo vodili na kritskoj obali, gde smo živeli tobože iskopavajući lignit. Obojica smo znali da je taj praktični cilj samo prašina u oči sveta; mi smo jedva čekali da sunce zađe, da radnici odu kućama, da bismo seli na plažu, večerali ukusno seljačko jelo, pili oporo kritsko vino i otpočeli razgovor.

Ja obično nisam govorio; šta ima jedan „intelektualac“ da kaže jednom zmaju? Slušao sam ga dok mi je govorio o rodnom selu pod Olimpom, o snegovima, vukovima, komitama, Svetoj Sofiji, lignitu, magnezitu, ženama, Bogu, otadžbini i smrti – i iznenada, kada bi ga osećanja preplavila i više ne bi mogla da stanu u reči, skakao bi, na krupnom šljunku obale, i zaigrao.

Star, uspravan, koščat, sa glavom zabačenom unazad, s malim okruglim očima kao u ptice, igrao je i podvriskivao i udarao krupnim stopalima po obali prskajući mi morsku vodu u lice.

Da sam bio poslušao njegov glas – ne glas, već krik – moj život bi stekao vrednost; proživljavao bih krvlju i mesom i

kostima ono čime se sada, kao pod uticajem hašiša, zanosim i o čemu mislim i postupam hartijom i mastilom.

Ali nisam se usudio. Gledao bih Zorbu kako u pola noći pleše i njišti, dovikujući mi da i ja iskočim iz udobne ljuštore razboritosti i navike i da se otisnem s njim na velika putovanja – a ja bih ostajao nepomičan, drhteći.

Često sam se stideo u životu, jer sam zaticao svoju dušu da se ne usuđuje da učini ono što me je uzvišeno ludilo – esencija života – pozivalo da činim; ali nikad se nisam toliko stideo svoje duše kao pred Zorbom.

Rastali smo se jednog jutra, u zoru; ja sam opet otišao u inostranstvo, pateći od neizlečive faustovske bolesti za učenjem, a on se zaputio na sever i smirio u Srbiji, na nekoj planini blizu Skoplja. Tu je, kako je rekao, našao bogatu žilu magnetita, prikupio sredstva od nekoliko imućnih ljudi, kupio mašine, angažovao radnike i počeo ponovo da otvara okna pod zemljom. Raznosio je stene, gradio puteve, doveo vodu, sagradio kuću, oženio se, kao starac još u snazi, lepom veselom udovicom po imenu Ljuba, i s njom dobio dete.

Jednog dana, dok sam boravio u Berlinu, primio sam telegram: „Našao sam izvrstan zelen kamen, dođi odmah. Zorba.”

To je bilo vreme velike gladi u Nemačkoj. Marka je toliko izgubila na vrednosti da su ljudi za sitnu kupovinu nosili vreće pune miliona; a kad bi odlazili u restoran, praznili bi na sto tašnu prepunu papirnih novčanica da plate račun; i došao je dan kad je vekna hleba koštala deset milijardi maraka.

Glad, zima, izlizani kaputi, poderane cipele, rumeni nemački obrazi požuteli su. Od jesenjeg vetra ljudi su padali kao lišće po ulicama. Deci su davali komad gume da žvaću, da ih zavaraju, da ne plaču. Policija je noću patrolirala na mostovima da bi sprečavala majke, kojima je utapanje bilo jedini izlaz, da ne skoče sa decom u reku.

U zimu je napadao sneg. U sobi do moje nemački profesor sinologije, da bi se ugrejao, uzimao je dugu četkicu i na dalekoistočni način pokušavao da prepíše neku drevnu kinesku pesmu ili Konfucijevu izreku. Vrh četkice, visoko podignuti lakat i naučnikovo srce trebalo je da oblikuju trougao.

– Posle nekoliko minuta – govorio mi je zadovoljno – znoj mi poteče ispod miške i tako mi bude toplije.

U takvim nesrećnim danima primio sam Zorbin telegram. U početku sam se razbesneo. Milioni ljudi poniženi i na koljenima, jer nemaju komad hleba da usprave dušu i kosti; a ti se sada zbog jednog telegrama digni i prevali hiljadu milja da bi video nekakav lep zelen kamen! Prokleta bila lepota, rekoh, jer je bez srca i prezire ljudski bol.

Ali iznenada sam se uplašio; bes je već splasnuo i sa užasom sam osetio kako taj nečovečni Zorbin poziv odgovara na jedan drugi glas, onaj u meni. Divlji lešinar u meni protresao je krilima, spreman da poleti.

Ipak, nisam otišao: opet se nisam usudio. Nisam ušao u voz, nisam sledio zverski urlik u sebi, nisam izveo hrabar nepromišljen čin. Slušao sam odmeren, hladan, ljudski glas razuma. I dohvatio sam pero i napisao Zorbi objašnjenje.

A on mi je odgovorio:

„Izvini što ću ti ovo reći, gazda, ali stvarno si piskaralo. Mogao si i ti, nesrećniče, barem jednom u životu da vidiš lepi zeleni kamen i nisi ga video. Tako mi boga, jednom sam

sedeo, kad nisam imao posla, i mislio u sebi: postoji li pakao ili ne? Ali juče, kad sam primio tvoje pismo, rekoh: 'Za neka piskarala sigurno postoji pakao!'"

Sećanja su potekla, jedno potiskuje drugo, žure se. Vreme je da se uvede red. Da načnemo život i narav Aleksisa Zorbe od početka. I najbeznačajnije situacije u vezi s njim blistaju sad u mom pamćenju, jasne i dragocene, promičući brzo kao šarene ribe u prozirnem letnjem moru. Ništa njegovo nije umrlo u meni, šta god je dodirnulo Zorbu kao da se obesmrtilo, pa ipak ovih dana uznemirava me iznenadna briga: već dve godine nisam primio pismo od njega, biće da mu je već preko sedamdeset godina, možda je na samrti. Sigurno je na samrti, jer drukčije ne mogu da objasnim ovu iznenadnu potrebu da zapišem sve što je u vezi s njim, da se setim svega što mi je rekao i što je uradio, i da to poverim hartiji, da ne bi nestalo. Kao da pokušavam da odagnam smrt, njegovu smrt. Plašim se da ovo što pišem nije knjiga, već pomen.

Sad vidim da ima sve odlike pomena. Ukrašen poslužavnik s koljivom, gusto posutim šećerom u prahu, na kome je cimetom i bademima ispisano ime: ALEKSIS ZORBA. Posmatram to ime i odjednom se podiže tamnomodro Kritsko more i preplavljuje mi misli. Reči, smeh, ples, pijanstvo, brige, tihi razgovori u suton, okruglaste oči koje nežno i prezrivo zure u mene, kao da mi u svakom trenutku iskazuju dobrodošlicu, kao da se od mene svakog trenutka zauvek opraštaju.

I kao što, kad gledamo u bogato ukrašeno posmrtno koljivo, iz naših srca uspomene navru u rojevima kao slepi miševi iz pećine, tako isto, bez moga htenja, od prvog trenutka,

oko Zorbine seni obmotala se i jedna druga draga sen, a iza nje, neočekivana, još jedna, sen one pale žene, hiljadu puta ljubljene, koju sam sreo sa Zorbom na nekoj peščanoj obali Krita, na Libijskom moru...

Nema sumnje da je ljudsko srce pokrivena jama krvi, i ako se otkrije, sve žedne i neutešne seni pokojnika hitaju ka njoj da se napiju i ožive, tiskajući se oko nje i pomračujući vazduh. Hitaju da piju krv našeg srca, jer znaju da drugog uskrsnuća nema. A ispred svih njih danas hita Zorba svojim krupnim koracima, odgurujući u stranu druge seni, jer zna da je današnji pomen za njega.

Dajmo mu, dakle, našu krv da oživi. Učinimo ono što možemo da još malo poživi taj jedinstveni proždrljivac, ispičutura, pregalac, ženskaroš i protuva. Najšira duša, najpouzdanije telo, najslobodniji uzvik koji sam u životu sreo.

Upoznao sam ga u Pireju. Otišao sam do luke da se ukracam na brod za Krit. Još nije bilo svanulo. Padala je kiša. Duvao je jak jugo i kapljice mora stizale su do male kafane gde sam sedeo. Sva vrata su bila zatvorena, zaudaralo je na ljudski znoj i žalfiju. Napolju je bilo hladno i prozori su se zamaglili od ljudskog disanja. Pet-šest neispavanih mornara, u smeđim košuljama od kozje dlake, pili su kafu i čaj od žalfije i gledali u more kroz osvetljene prozore.

Ribe, ošamućene od udara oluje, pritajile su se duboko u mirnim vodama i čekale da se svet iznad njih smiri; a ribari, nagurani u kafane, takođe su čekali da se završi ova božja pometnja, da ribe prestanu da se plaše i da izađu na površinu vode da zagrizu udicu. Listovi, škarpini, raže, vraćali su se s noćnih pohoda da spavaju. Počelo je da sviće.

Staklena vrata se otvoriše: ušao je onizak lučki radnik, s torbom o ramenu, gologlav, bosonog, prekriven blatom od glave do pete.

– Konstantise – doviknuo je stari morski vuk u plavoj kabanici – šta ima?

Konstantis besno pljunu.

– Šta misliš šta ima – odgovorio mu je. – Dobro jutro, kafano, dobro veče, kućo! Dobro jutro, kafano, dobro veče, kućo! Eto, to ti je moj život. Od posla, ništa!

Neki su se nasmejali, drugi su odmahнули glavom i opsovali.

– Život ti je robija – reče jedan među njima, brkat, što je studirao filozofiju kod Karađoza – doživotna robija, proklet bio!

Blaga plavozelena svetlost prelila se kroz prljava stakla, ušla u kafanu, uhvatila se na rukama, nosevima i čelima, skočila na veliku peć, zapalila buteljke. Sijalice su izgubile snagu, pa ih je mamurni, neispavani gazda kafane ugasio.

Kratka tišina. Sve oči su se podigle i gledale blatnjavi dan napolju. Čulo se samo muklo udaranje talasa i tiho grgoljenje nargila u kafani.

Stari morski vuk uzdahnu.

– Šta li je s kapetanom Lemonisom? – reče glasno. – Nek mu je bog u pomoći!

Besno je gledao more u daljini.

– Crklo dabogda, ti što rastavljaš muževe i žene! – procedio je i ugrizao se za prosedi brk.

Sedeo sam u uglu, bilo mi je hladno, naručio sam još jedan čaj od žalfije. Spavalo mi se; borio sam se sa snom, umorom i dnevnom jutarnjom tugom. Gledao sam kroz zamućene prozore luku koja se budila i pištala sirenama brodova, teretnim kolima i čamdžijama. Gledao sam, gledao, i parangal od mora, kiše i tuđine, veoma gust, stezao mi se oko srca.

Zurio sam u crn pramac velikog broda, od korita naniže još uvek utonulog u noć. Padala je kiša, i gledao sam niti kiše kako mešaju nebo sa blatom.

I dok sam gledao u crni brod i senke i kišu, moja gorčina je malo-pomalo dobijala lik, nadolazila su sećanja, zauzimala mesto u vlažnom vazduhu, voljeni prijatelj, sav od kiše i želje. Kad? Prošle godine? U drugom životu? Juče? Sišao sam do ove luke da bih se oprostio s njim. Sećam se ponovo kiše, hladnoće i svitanja; i srce mi ponovo jače i hrabrije zakuca.

Nema ničeg težeg od dugog opraštanja od ljudi koje volimo; bolje je preseći nožem i ostati potpuno sam u prirodnom ljudskom okruženju – samoći. Ipak, u to kišovito svitanje, nisam mogao da se odvojim od svog prijatelja. (Kasnije sam shvatio razlog, ali avaj, prekasno.) Popeo sam se s njim na brod i seo u kabinu, među razbacane kofere. Posmatrao sam ga sporo, uporno, kad bi mu nešto skrenulo pažnju, kao da sam hteo da zabeležim sve njegove lične karakteristike, jednu po jednu – blistave plavozele oči, punačko mladičko lice, prefinjeno, ponosno držanje i iznad svega gospodske šake dugih gracilnih prstiju.

U jednom trenutku uhvatio je moj pogled kako grabljivo i napadno puzi po njemu; okrenuo se, s podrugljivim izrazom kakav bi zauzeo kad je želeo da sakrije ganutost. Pogledao me je iskosa: razumeo je. Pokušao je da ublaži tugu rastanka:

– Dokle? – upitao me je sa ironičnim osmehom.

– Šta dokle?

– Dokle ćeš jesti hartiju i plivati u mastilu? Pođi sa mnom; tamo daleko, na Kavkazu, hiljade naših sunarodnika nalaze se u opasnosti. Dođi da ih spasemo.

Nasmejao se, kao da je hteo da se naruga svojoj plemenitoj nameri.

– Naravno, može biti da ih nećemo spasti – dodao je. – Ali spašćemo se mi dok pokušavamo da ih spasemo. Zar nije tako? Zar nije to ono što propovedaš, učitelju? „Jedini način da spaseš sebe samog jeste da se boriš da spaseš druge...” Hajde, dakle, učitelju, sledi svoju lekciju... Pođi!

Nisam odgovorio. Sveti bogorodni Istok, visoke planine, Prometejev jauk prikovan za stenje... Naš narod, u ono vreme prikovan za to isto stenje, jaukao je. Bio je u opasnosti; ponovo je zvao svog sina da ga spase. A ja sam ga slušao ne čineći ništa, kao da je bol bio san, a život uzbudljiva tragedija, i da je naivno i neprikladno skočiti iz lože na scenu i intervenisati delom.

Moj prijatelj je ustao, ne čekajući odgovor. Brod je zaviždao treći put. Pružio je ruku:

– Zbogom, knjiški moljcu! – rekao je podsmešljivo, da bi sakrio ganutost.

Znao je da je sramota nemati kontrolu nad svojim srcem. Suze, nežne reči, spontani gestovi, narodska familijarnost, sve to činilo mu se ružnim i nedostojnim čoveka. Toliko smo voleli jedan drugog, a nikad nismo razmenili nijednu nežnu reč; igrali smo se i grizli kao divlje zveri. On fin, ironičan, kulturnan, a ja varvarin. On suzdržan, kome je neodređen osmejak bio jedini vidljivi duševni izraz; ja nagao, sklon praskanju u neprikladan i nepristojan smeh.

I ja sam hteo da prerušim svoj nemir u grube reči, ali sam se postideo. Zapravo nisam se postideo; nisam imao snage. Stegao sam mu ruku; držao sam je i nisam je puštao. Gledao me je zbunjeno.

– Uzbuđenje? – reče i pokuša da se nasmeši.

– Da – odgovorio sam mu tiho.

– Zašto? Zar se nismo dogovorili još pre mnogo godina? Kako kažu tvoji Japanci? *Fudōshin!* Apatija, ataraksija, lice kao nepomična nasmešena maska. Šta se odvija iza maske, naša je stvar.

– Da – opet sam odgovorio, pokušavajući da se ne izletim nekom neopreznom izjavom. Nisam bio siguran da bih mogao da vladam svojim glasom, da ga sprečim da zadrhti.

Čuo se gong na brodu kojim su od jedne do druge kabine isterivali posetioce. Padala je sitna kiša. Vazduh se punio strastvenim rečima, zakletvama, dugim poljupcima, brzim zadihanim zavetima... Majka se vešala o sina, žena o muža, prijatelj o prijatelja. Kao da su se rastajali zauvek; kao da ih je ovaj mali rastanak podsećao na onaj Veliki. I prijatni zvuk gonga iznenada je odjeknuo s kraja na kraj broda, u vlažnom vazduhu, kao mrtvački zvon.

Moj prijatelj se sagnuo:

– Slušaj – polako je rekao – da nemaš možda loš pre-dosećaj?

– Da – odgovorio sam opet.

– Zar veruješ u te bajke?

– Ne – odgovorio sam odlučno.

– Pa onda?

Nisam znao šta da odgovorim; nisam verovao, ali sam se plašio.

Moj prijatelj je lagano naslonio levu ruku na moje koleno, kao što mu je bio običaj kad god je prema meni osećao posebnu srdačnost, kad bih ga tokom naših razgovora pritisnuo da donese neku odluku, a on bi se opirao, da bi na kraju pristao i dodirnuo mi koleno, kao da mi je govorio: uradiću sve što želiš, iz ljubavi...

Nikos Kazancakis
GRK ZORBA
Život i narav Aleksisa Zorbe

Za izdavača
Dijana Dereta

Lektura i korektura
Kalipso

Likovno-grafička oprema
Marina Slavković

Prvo DERETINO izdanje

ISBN 978-86-6457-430-3

Tiraž
1000 primeraka

Beograd 2022.

Izdavač / Štampa / Plasman
DERETA doo

Vladimira Rolovića 94a, 11030 Beograd
tel./faks: 011/ 23 99 077, 23 99 078

www.dereta.rs

Knjižara DERETA
Knez Mihailova 46, tel.: 011/ 26 27 934, 30 33 503

СIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.14'06-31

КАЗАНЦАКИС, Никос, 1883–1957

Grk Zorba : život i narav Aleksisa Zorbe / Nikos Kazancakis ;
prevod sa novogrčkog Vladimir Bošković. – 1. Deretino izd. –
Beograd : Dereta, 2022 (Beograd : Dereta). – 385 str. ; 21 cm. –
(Biblioteka XX vek / [Dereta, Beograd])

Prevod dela: Bios kai politeia toy Alexe Zormpa / Nikos Kazantzakes.
– Tiraž 1.000. – Beležka o autoru: str. 1. – Reč prevodioca: str. 381–385

ISBN 978-86-6457-430-3

COBISS.SR-ID 60864009